

BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOST
 OCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA
 A BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA
 TOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA
 NA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA
 STOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOS
 ZNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZY
 OSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOS
 ZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZ
 AŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁ
 CZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZY
 IALOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTO
 CCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA
 BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOST
 OCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA
 A BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOS
 TOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZY
 NA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁO
 STOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZYNA BIAŁOSTOCCZY

3/27
 1992

AŁOS
 CZYZ
 BIAŁO
 CCZY
 BIAŁ
 TOCC
 NA BI
 STOC

BIAŁOSTOCCZYNA

3(27)/92

SPIS TREŚCI

D-[2]65/02.12.40.

ARTYKUŁY

- Stanisław Alexandrowicz**, Rola Białostockiego Towarzystwa Naukowego w badaniach przeszłości ziem północno-wschodniej Polski. str.1
- Leonarda Dacewicz**, Imiona żeńskie w dawnym powiecie mielnickim (XVI i XVII w.) str.7
- Alina Sztachelska-Kokoczka**, Młynarstwo w dobrach Jana Klemensa Branickiego na Podlasiu. str.9
- Józef Maroszek**, Własność cerkiewna na terenie miasta Białegostoku. str.13
- Eugeniusz Mironowicz**, Świadomość narodowa Białorusinów na Białostocczyźnie w latach 1918-1939. str.23
- Henryk Majecki**, Białorusini i prawosławni w obozie sanacyjnym na Białostocczyźnie (1927-1939). str.28
- Jan Jerzy Milewski**, Polska Partia Socjalistyczna w województwie białostockim wobec antysemityzmu w latach trzydziestych. str.32
- Adam Dobroński**, Białostocczanie na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. str.33
- Aleksander Pleszewienia**, Powstanie ogrodu zoologicznego w Grodnie. str.36
- Leszek Nos**, 160 lat Michałowa. str.38
- Wacław Szerszunowicz**, Epigrafika litewska (na podstawie cmentarza w Puńsku). 09935 str.43

BIOGRAFIE

- Ks. Kazimierz Kulakowski** Leonarda Glinka (1900-1985). str.48
- Krystyna Bieńkowska** Zygmunt Szmit (1895-1929). str.51

VARIA

- Grzegorz Sobolewski**, Historia dzwonów kościoła niewodnickiego. str.52
- Józef Maroszek, Waldemar Wilczewski**, Epitafium Przeclawa Monwida Irzykowicza odkryte w Turośni Kościelnej. str.54
- Henryk Majecki**, Organizacje Młodzieży Pracującej na Białostocczyźnie (1933-1939). str.56
- Dariusz Stankiewicz**, O niektórych zabytkach ruchomych z cerkwi pw. Św. Michała Archanioła i Św. Anny w Starym Korninie. str.57

KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

str.59

RECENZJE

str.60

Epitafium Przeclawa Monwida Irzykowicza odkryte w Turośni Kościelnej.

Dnia 16 maja 1992 r. w czasie prac remontowych kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Trójcy w Turośni Kościelnej prowadzonych przez proboszcza ks. Eugeniusza Bidę odkryto marmurową tablicę nagrobną o wymiarach 2,18 m x 1,34 m x 0,15m.

Tablica znajdowała się w posadzce pod ołtarzem nawy bocznej. Nawę tę dostawiono w XIX wieku do XVIII-wiecznego korpusu świątyni. Jej pierwotne umiejscowienie nie jest znane. Jest ona fragmentem wieloczęściowego nagrobka przyściennego, jak można przypuszczać usytuowanego ongiś w kaplicy grobowej dostawionej do kościoła parafialnego.

Dołem tablicy biegnie napis:

NOBILI ET GENEROSO DOMINO DOMINI||
 PRZECŁAWO MONVID IRZYKOWICZ
 DE DZIE||CIEŁOWO HAEREDIQUE
 IN TUROSNO PISSIME||V. DIE DE-
 CEMBRIS
 M^oDC^oXVI^o.
 DEO||OPTIMO CONSECRATO CONIUGI
 SUO CHARISSIMO||
 NOBILIS CATHARINA BODEKEROW-
 NA SINGULARIS||
 AMORIS SUI PIETATISQUE TESTA-
 MENTUM SAXI
 HUIUS|| POSTI O NE POST FATA COM-
 PROBATA AC TESTATUR||
 P.I.Ż.D.
 SISTE GRADUM QUI SQUIS FUNEBRIA
 SAXA REVISIS||
 IN QUOQUE QUEM SERVET MENTE
 REVOLVE PIA||
 IRZYKOWIADES CUBAT HIC PRZEC-
 LAUS ADAUXIT.

INSIGNIS FIDEI ROMANAE CULTOR
 AVITAE,
 LUX||STIRPIS PATRIALE CELSA CO-
 LUMNA SUAE. LUSTRA
 EGIT BIS QUINA HOMINUM VICIT-
 QUE FAVORE||RURSUS AMORE
 DEI SAECLA AGIT INNUMERA||SPRE-
 VIT CUNCTA SOLI
 CINCERES AMPLECTITUR
 ATROS||DECRETUM EXSPECTANS
 VINDICIS HORRIFICI
 CARPE VIATOR ITER: SOLUM HOC
 CONCEDE QUOD OPT||SUBSIDIUM
 MANIBUS NON REVISSE SIUSS||
 K. B. Ż. B.

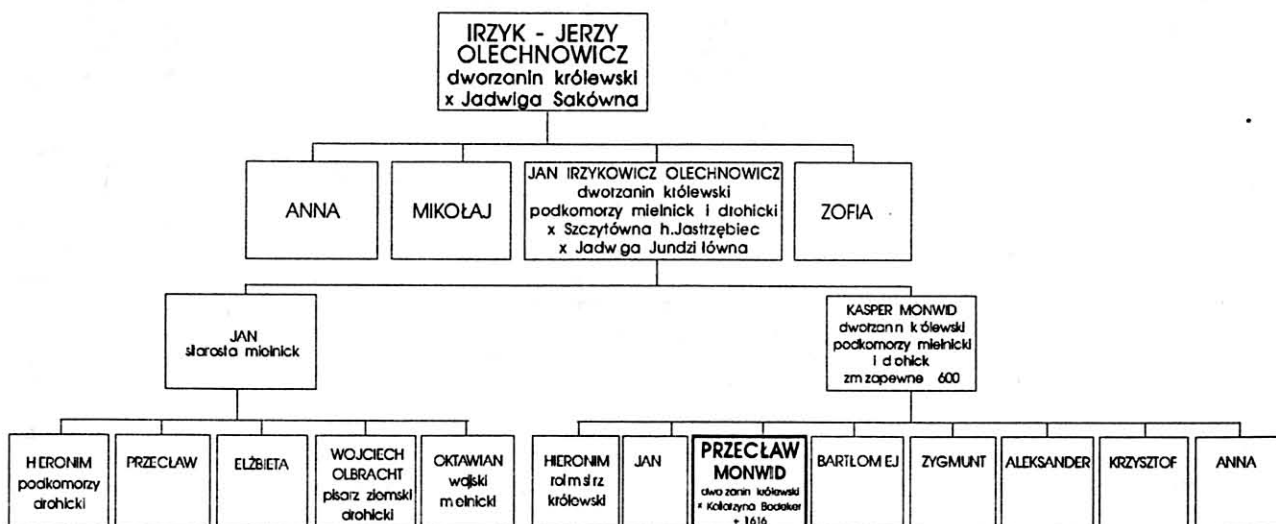
Tekst ten po raz pierwszy przetłumaczył ks. prof. M. Swidziniewski z Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Białymstoku. Przekład cytujemy z niewielkimi zmianami:
 SZLACHETNEMU I URODZONEMU
 PANU
 PRZECŁAWOWI MONWIDOWI IRZY-
 KOWICZOWI
 DZIEDZICOWI NA DZIECIEŁOWIE,
 KTÓRY
 W TUROŚNI 5 GRUDNIA 1616 ROKU
 ODDAŁ
 POBOŻNIE DUCHA NAJLEPSZEMU
 BOGU
 SWEMU NAJDROŻSZEMU MAŁŻON-
 KOWI ŚLUBNEMU,
 SZLACHETNA KATARZYNA BODE-
 KERÓWNA PRZEZ
 POSTAWIENIE PO UPLYWIE ROKU,
 TEGO POMNIKA
 POTWIERDZA I ZAŚWIADCZA TE-
 STAMENT SVOJEJ
 SZCZEGÓLNEJ MIŁOŚCI I CZCI.

ZATRZYMAJ KROK KTOKOLWIEK
 ODWIEDZASZ POGRZEBOWE
 KAMIENIE, I NAD TYM RÓWNIEŻ ZA-
 STANÓW SIĘ MYŚLĄ ZBOŻNĄ:
 TU SPOCZYWA IRZYKOWICZ PRZE-
 CŁAW ZNAKOMITY WYZNAWCA
 DZIEDZICZNEJ WIARY RZYMSKIEJ,
 ŚWIATŁO RODU,
 WYNIOSŁA KOLUMNA OJCZYZNY.
 PRZEŻYŁ LAT PIĘCDZIESIĄT
 I DZIĘKI ŻYCZLIWOŚCI LUDZKIEJ -
 ZWYCIĘŻYŁ,
 NA NOWO Z BOŻEJ MIŁOŚCI, PRZE-
 ŻYWA NIEZLICZONE WIEKI
 ODRZUCIŁ WSZYSTKO, CO ZIEMSKIE
 I OBEJMUJE NIEPOKALANE SZCZY-
 TY,
 OCZEKUJĄC WYROKU STRASZLIWE-
 GO MŚCICIELA.
 IDŹ PRZECHODNIU DAJ TYLKO TO
 CZEGO POŻĄDA ŻE NIE ODMÓWIŁEŚ
 POMOCY SWOIM PRZODKOM.

Nad napisem znajduje się płaskorzeźba przedstawiająca anioła trzymającego dwa kartusze herbowe. Zarówno anioł jak i tarcze noszą cechy manierystyczne. Kartusze reprezentują typ polskiej tarczy heraldycznej. Jeden z nich jest herbem Przeclawa Monwida Irzykowicza, a drugi Katarzyny z Bodekerów Irzykowiczowej.

Obie tarcze są czterodzielne. Po prawej stronie widnieje herb fundatorki tej tablicy Katarzyny żony Przeclawa. Kartusz przedstawia herb Bodek (górną część prawej strony heraldycznej). W dolnym polu lewej strony heraldycznej widnieje herb Bończa. Przedstawień heraldycznych w następnych polach nie udało się dotychczas określić. Wobec braku informacji o rodzinie Bodek v. Bodeker (lub Bodekier) utożsamianie znaków herbowych ze spokrewnionymi rodami nie jest możliwe. Wiadomo jedynie że te przedstawienia odnoszą się do szlachty z Prus Królewskich.

W kartuszu Przeclawa Irzykowicza w górnym polu prawej strony heraldycznej znajduje się herb Leliwa. Jest to herb własny Irzykowiczów, dziedziczony po mieczu od unii horodelskiej. Niżej znajduje się herb

Tablica nagrobna Przesława Monwida Irzykowicza odkryta w kościele w Turośni Kościelnej. Fot. ze zbiorów ROSiOŚK w Białymstoku.

Jastrzębiec. Należał on według zasad heraldyki do babki ojczystej Przeclawa. Lewą stronę heraldyczną wypełnia herb Junosza (w górnym polu) należący do jego matki. Pole dolne zajmuje herb Gozdawa należący do babki macierzystej Przeclawa. W klejnocie herbu powtórzono zasadnicze godło Irzykowiczów Leliwę.

Protoplaści rodu Irzykowiczów pojawiają się na arenie dziejowej w roku 1413. W akcie unii horodelskiej nastąpiła adopcja Monwida - Wojciecha (zm. ok. 1422) do polskiego herbu Leliwa. Leliwitów w Horodle reprezentował Jan z Tęczyna oraz Jadwiga z Leżenic, która swą herbową pieczęć przelożyła do aktu unii (pierwsza znana pieczęć kobiety szlacheckiej). Na Podlasiu Irzykowicze zjawiają się jako dziedzice wsi: Baciki, Szczytów i Śledzianowo. Nazwiska rodowi udzielił Jerzy Olechnowicz syn Mikołaja zwany Irzykiem.

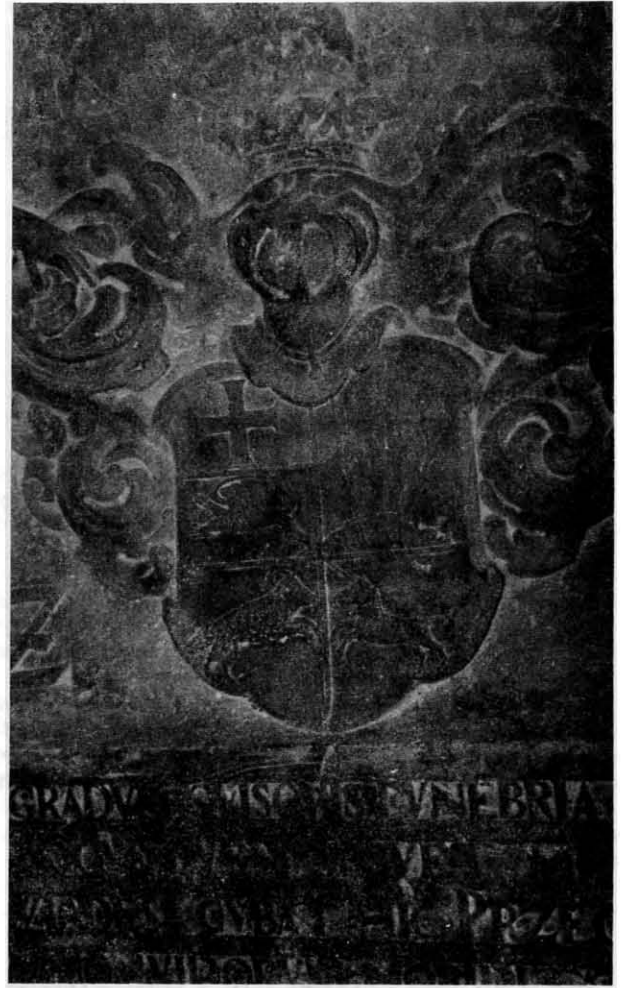
Ród Irzykowiczów należy do średnio zamożnej szlachty. Jego przedstawiciele w XVI i XVII wieku nosili tytuły: podkomorzich, mieczników, cześników. Szczególnie ważne dla rodu Irzykowiczów były lata panowania Zygmunta Augusta kiedy to jeden z nich Kasper Monwid (ojciec Przeclawa) był zaufanym dworzaninem króla, szczególnie cenionym ze względu na wierność i używany do specjalnych poruczeń np.: wykupienie starostwa brańskiego, wykup domeny monarszej na Podlasiu. Służbę gospodarowi zapoczątkował ojciec Kaspra a dziad Przeclawa, syn Irzyka Jan Irzykowicz Olechnowicz dworzanin królewski. On to był pierwszym z Irzykowiczów dzie-

dzicem na Bacikach i Dzieciolowie. Odkryty herb wyjaśnia sprawę zjawienia się go w tych stronach. W dolnym polu prawej strony heraldycznej znajduje się herb Jastrzębiec należący do babki ojczystej Przeclawa a więc do żony Jana. Herb Jastrzębiec był znakiem rodowym Szczytów. To oni w 1464 r. otrzymali z rąk Wielkiego Księcia Litewskiego Kazimierza Jagiellończyka nadanie gruntów nad rzeczką Kamionką gdzie powstały późniejsze dobra Baciki. Szczytówną musiała być owa babka Przeclawa żona Jana Irzykowicza Olechnowicza której imienia nie znamy.

Ważną rolę na Podlasiu odegrał rodzony brat Kaspra Jan starosta mielnicki w latach 1545-1557. W 1569 r. Jan już nie żył a jego synowie dokonali rozliczenia ze stryjem. Ostatecznie, jak się wydaje, potomkowie Jana oddziedziczyli Baciki, a Kasper Szczytów Dzieciolowo. Kasper ojciec Przesława, wiemy dworzanin Zygmunta Augusta był od 1568 podkomorzym mielnickim a potem podkomorzym drohiczkim, od 1576 trzymał wójtostwo w Bielsku Podlaskim. Zmarł zapewne w 1600 r. Również jego syn Przeclaw, którego nagrobek odnaleziono w kościele turośniańskim był związany z dworem królewskim Zygmunta III.

Św. pamięci prof. dr Jerzy Wiśniewski dociekał XVI-wiecznej historii Turośni. Z jego niepublikowanych materiałów korzystał przed laty Tomasz Grygiel za pośrednictwem którego dowiadujemy się że Turośń od początku XVI stulecia była we władaniu rodu Raczkowiczów z Puczyca w powiecie mielnickim herbu Ostoja. W latach 1513-1543 sędzią ziemskim bielskim był Raczko-

Puczycki ożeniony z Jadwigą Piotrówną kniahiną Semenową Hilcńską (w oparciu o materiały Wolffa). Był on pierwszym znanym nam źródłowo właścicielem Turośni. On też w roku 1515 fundował kościół i uposażył plebena turośnieńskiego. Zapewne w 1533 r. po Jerzym Raczce Turośń odziedziczył syn Rafał chorąży bielski (zmarł bezpotomnie przed 1541 r.). Drugi syn ożeniony z Krystyną Księżką był wojskiem bielskim w latach 1511-1524 i od 1524 wójt w Wysokim Mazowieckiem. Chory umysłowo zmarł bezpotomnie. Po śmierci Rafała dwór przeszedł do rąk trzeciego i ostatniego dziecka Jerzego Raczki - Benigny Raczkówny, która wniosła Turośń w posagu Maciejowi Jundzille marszałkowi gospodarskiemu a następnie Wojciechowi Dziadkowskiemu herbu Rogala podśpdkowi mielnickiemu, zmarłemu po 1597 r. Kolejnymi właścicielami dóbr turośnieńskich byli synowie Benigny Raczkówny z pierwszego małżeństwa z Jundzillem. Niebawem Turośń stała się własnością spokrewnionego Przeclawa Irzykowicza. Oddziedziczył od Turośń jako spadek po przyrodniej babce Jadwice Jundzillównie córce Wojciecha Jundzilla, drugiej żonie Jana Irzykowicza. W latach 30-tych Turośń należała do pani Krakowej a w 1643 r. do Jana Albrychta Krakowa syna Reinholda. Zapisal on wówczas w intercyzie ślubnej te dobra swej żonie, Leonorze Tyszkiewiczównie (córce Krzysztofa cześnika słonimskiego, siostrze Stanisława i Kazimierza Tyszkiewiczów). Wiadomość o posiadaniu Turośni przez Reinholda Krakowa, a potem Jana Tallen-Wilczewskiego pisarza malborskiego, świadczy, że prawa własnościowe po

Tarcze herbowe Przesława Monwida Irzykowicza i Katarzyny z Bodekerów Irzykowiczowej z nagrobka w Turośni Kościelnej.
Fot ze zbiorów ROSIOŚK w Białymstoku.

Przeclawie Irzykowiczu z Turośni przeszły na dalszych krewnych Katarzyny Bodekerówny z Prus Królewskich. Sprawa ta wymaga dalszych wyjaśnień.

Opisywana tablica zaginęła w II poł. XIX w. Wspomniany J. Wiśniewski przekazał T. Grygielowi następującą informację: *"Jeszcze w I poł. XIX w. istniał w Turośni Kościelnej dziś już nie zachowany nagrobek Przeclawa Irzykowicza"*. Prof. podał również datę śmierci Przeclawa 5. XII. 1615 r. z charakterystyczną omyłką o jeden rok. Taką też

datę podają niepublikowane drukiem pozostające w maszynopisach opracowania T. Grygiela do tzw. Dworu Myslińskiego w Turośni Kościelnej i E. Bończak-Kucharczyk i J. Maroska *"Ewidencja parku zabytkowego w Turośni"* z 1985 r. oraz *"Katalog parków zabytkowych woj. białostockiego"* z 1988 r.

Informacja o istnieniu tablicy znana J. Wiśniewskiemu pochodzi zapewne z *"Kroniki kościoła parafialnego w Turośni Kościelnej"* spisanej w 1852 r. której rękopis przechowywany jest do dziś w Bibliotece

Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, do której jednak autorom niniejszego komunikatu nie udało się dotrzeć.

Powyższe uwagi nie wyczerpują możliwości interpretacyjnych programu ikonograficznego zabytku. Zgromadzona przez Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Białymstoku dokumentacja posłuży dalszym poszukiwaniom. Efekty prac będą publikowane.

Henryk Majecki

Organizacja Młodzieży Pracującej na Białostocczyźnie (1933-1939).

Organizacja Młodzieży Pracującej (OMP) należy do rzędu stosunkowo mało znanych organizacji ruchu młodzieżowego okresu międzywojennego. Istniała zaledwie 6 lat, a jej działalność ograniczała się wyłącznie do środowiska robotniczego i rzemieślniczego. Do jej zadań statutowych należało wychowanie młodzieży w duchu patriotyzmu, organizacja pracy kulturalno-oświatowej oraz w zakresie wychowania

fizycznego, zdobywania kwalifikacji zawodowych oraz pomocy w zdobywaniu pracy.^{1/} Powyższy cel osiągnano poprzez organizowanie kursów nauczania, świetlic, obozów wypoczynkowych oraz klubów sportowych. Pozornie apolityczna, w rzeczywistości związana była z obozem rządowym. Korzystała z subwencji ze strony władz administracji państwowej. Terenowe ogniska OMP powstawały z inicjatywy lo-

kalnej administracji państwowej. Wewnętrzna struktura OMP była oparta na zasadach hierarchicznych. Pełnienie funkcji organizacyjnych było uzasadnione od przejścia przez tak zwaną szkołę organizacyjną. Członek OMP zobowiązany był do zdobywania stopni poprzez odbywanie odpowiednich prób i ćwiczeń. Organem prasowym OMP był *"Obóz Młodych"*. Pierwszy numer tego pisma ukazał się 20 sierpnia 1933 r. Od 1 kwietnia 1938 r. organ OMP nosił tytuł *"Cześć Pracy"*.

Organizatorem OMP na terenie województwa białostockiego był dr Czesław Karwowski. Pierwsze koło (ogniwo) OMP powstało w Białymstoku w końcu października 1933 r. Miało charakter koedukacyjny, jego patronem był Stanisław Staszic. Powstały przy nim kółka: śpiewacze, lo-